

<https://helda.helsinki.fi>

Haastavaa etymologiaa

Junttila, Santeri

Kallion etymologiseura

2019-02-07

Junttila , S 2019 , Haastavaa etymologiaa . julkaisussa S Junttila & J Kuukkala (toim) , Petri
pöy Kallio Rocks : Liber semisecularis . Kallion etymologiseura , Helsinki
<https://blogs.helsinki.fi/santerijunttila/files/2019/02/Petri-Kallio-Rocks.pdf> >

<http://hdl.handle.net/10138/313857>

cc_by

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Haastavaa etymologiaa

Hyvänä etymologina Petri Kallio nauttii sekä huonojen etymologioiden suomimisesta että varsinaisista haasteista, joita etymologille tarjoavat useamman hyvältä vaikuttavan alkuperänselityksen saaneet sanat. Tässä artikkelissa käsittelen kolmea keskenään kilpailevaa etymologiaa: verbi *haastaa* on selitetty niin merkityksenmuutoksen kautta, nominikantaisena johdoksena kuin balttilaislainanakin.

Nyky-suomen sanakirja (NSS) vuodelta 1951 ei tunne adjektiivia *haastava*. Vuoden 1990 *Suomen kielen perussanakirjassa* (SKP) se esiintyy merkityksinään 'vaativa ja kiehtova; haasteellinen'. *Kielitoimiston sanakirja* nykyisessä verkkomuodossaan (2018) ei enää edellytä *haastavalta* 'kiehtovuutta', joka on joutunut sulkuihin: *haastava* 'vaativa (ja kiehtova); haasteellinen'. Vuosikymmenellemme luonteenomainen negatiivisten sanojen välttely onkin ajanut kielenkäyttäjät korvaamaan sekä *vaikean* että *hankalan* yhä useammassa yhteydessä *haastavalla*. Tämän artikkelin nimessä *haastava* sisältää kuitenkin välttämättä myös merkityksen 'kiehtova', etymologiahan on aina kiehtovaa.

Haastava on tunnetusti partisiippi verbistä *haastaa* '1a kutsua velvoittavasti kilpailemaan t. osallistumaan jhk kanssaan; b kutsua vastaajaksi, todistajaksi tms. oikeuteen; 2 *murt.* puhua; kertoa, jutella, pakista'. Partisiipin pohjalla on merkitys 1a, josta *Kielitoimiston sanakirja* esittää esimerkit *Haastaa keräykseen. Haastaa pesäpallo-otteluun. Haastaa kaksintaisteluun. Haastaa vastustaja julkiseen väittelyyn. Haastaa [= yrittää saada aikaan] riitaa.*

Suomen murteiden sanakirja (SMS) esittää kolme perusmerkitystä verbille *haastaa*: I 'puhua; pitää ääntä, olla äänessä; osata puhua; sanoa, ilmoittaa; kertoa, selostaa, selittää'; *haastaa jtk* 'puhua, kertoa jstak; jutella, keskustella, rupertella; nimittää jtk t. jkta jksik, kutsua jkta jllak nimellä'; *näissä haastaessa* 'näin meidän kesken puhuen tms.'; 'äänellä' (kanasta, koirasta); *taikina haastaa vastaan* 't. suhahtelee tms. alustettaessa'; *lihatiinu haastaa* 'l.

on kohta puoliin tyhjentymässä'; II 'kutsua oikeuteen vastaajaksi t. todistajaksi; kutsua, pyytää saapumaan (pitoihin, talkoisiin, työhön tms.); kehottaa, käskeä, suostutella, yllyttää'; *haastaa riitaa* (t. *tappelua*) 'koettaa saada kanssaan riitelemään (t. tappelemaan)'; III 'aikoa, hankkia, meinata'. SMS:n mukaan verbi on murteissa "osak-si uud." eli yleiskielistä lähtöä. Johdokset *haastattaa*, *haastatella*, *haastella*, *haasti* ja *haasto* ovat yhteydessä I ja II merkitykseen. III merkitykseen liittyviä johdoksia ei ole, mikä vihjaa sen nuoremmuudesta.¹

Karjalan kielen sanakirja (KKS) antaa verbille *hoastoa* kaksi merkitystä: 1 'haastaa, puhua, jutella' koko kielialueella ja 2 'kyteä, hehkua' livvissä. Nirvin *Inkeröismurteiden sanakirjassa* (1971) on *hāstā* 'puhuu, juttelee'. Lyydin ja vepsän sanakirjoista (Kujola 1944, Zajceva & Mullonen 1972) vastineita ei löydy.

Kaikkiaan pohjoisen itämerensuomen murteista on siis kirjattu *haastaa*-verbille neljä varsin erilaista merkitysryhmää: 1. 'puhua, jutella, sanoa, kertoa'; 2. 'kutsua, vaatia; kehottaa, käskeä, suostutella' jne.; 3 'aikoa' jne.; 4 'kyteä, hehkua'. Kaksi ensin mainittua ovat laajalevikkisiä, mutta omilla erillisillä alueillaan esiintyviä merkityksiä: 'puhua' jne. tunnetaan muinaiskarjalan perillismurteista Savosta Aunukseen, 'kutsua, vaatia' on leimallinen suomen länsi- ja pohjoismurteille ja ulottuu idässä vain savolaismurteiden länsipäähän ja Kainuuseen. Poikkeuksena jälkimmäiseen on kuitenkin alamerkitys 'kehottaa, käskeä, suostutella, yllyttää', josta SMS esittää tietoja myös suomen itämurteista.

Merkitys 'aikoa, hankkia, meinata' on kirjattu vain Sodankylästä ja Länsipohjan Tärännöstä. Se muistuttaa Etelä-Pohjanmaan murrealueella ja siihen rajautuvissa pitäjissä tavatusta verbistä *haasia* 'aikoa, olla hankkeissa' (SMS). Taustalla on ilmeisesti ruotsin verbi *hasa*, jolle SAOB antaa merkitykset (†) eg.: 'följa ngn i hälar-na, nafs-a efter ngn o. söka gripa ngn (så som en hund ett villebråd); förfölja l. jaga l. skräm-ma (ngn)'; a) med avs. på levande varelse: 'söka att komma åt, ansätta (ngn); jaga efter (ngn); skräm-ma bort (ngn)'; b) med avs. på ngt sakligt: 'eftersträva (ngt), söka bemäktiga sig (ngt)'. Ruotsin verbi on johdettu substantiivista *has* 'kinner, kinttu, koipi'. Sen alkuperäisestä merkityksestä 'olla jnk kintereillä, perässä' on kehittynyt ensin 'ajaa jtak' ja sitten 'pyrkii' (SAOB).

1. Näitten johdosten huomioon ottaminen on artikkelin vertaisarvioijan ansiota.

Eteläpohjalainen *haasia* on laina ruotsin verbistä, kun taas perä- ja länsipohjalainen *haastaa* lienee laajalevikkiselle verbille *haastaa* 'kutsua, kehottaa, käskeä jne.' ruotsin vaikutuksesta kehittynyt uudehko lisämerkitys. Verbeillä on tyypillisesti niin laaja merkityskirjo, että sen jatkoksi tarttuu kielikontakteissa helposti lisämerkityksiä, jolloin ei ole tarvetta erotella yhtä perintöverbiä ja sen kanssa homonymiä lainaverbiä.

Merkitys 'kyteä, hehkua' tavataan vain livvistä, mutta Lauri Hakulinen (1933: 181 ja 1938: 147) on ehdottanut sitä muiden merkitysten lähtökohdaksi. Merkitys selittyisi kehityksellä > 'huokua, puhaltaa' > 'puhista kiivaasti' > 'puhua kiivaasti, torua, uhmata, kieltää'. Viimeksi mainitut merkitykset tavataan *haastaa*-verbiltä vanhassa kirjasuomessa (VKS). Taustalla olisi vaikuttanut kaikessa sanastossa jatkuvasti tapahtuva affektin heikkeneminen (Hakulinen 1966: 11). Julius Mägiste (1953: 365) on kannattanut samansuuntaista kehityskulkua, mutta pitänyt uskottavampana alkumerkityksenä 'tulen tai hehkuvien kekäleiden ritinää' yhdistäessään inkeroisen verbin *läätä* 'puhua' eteläviron muotoihin *läüdädäq* 'sytyttää' ja *lägü(ne)däq* 'syttyä'. Lauri Kettunen (1949) on kuitenkin huomauttanut, että karj. An. *hoastoa* on sarjasiirtymän kautta yhdistettävissä Vermlannin suomen verbiin *huostoa* 'hehkua', johon liittyvät sm. *huokua* ja *huoata*, vps. *hoštāb* 'hehkuu' ja vi. *hoog* 'hyöky'. Sarjasiirtymällä Kettunen tarkoittaa tässä diftongin vaihtumista toiseen yksittäisessä sanassa. Täten livvin *hoastoa* olisi kokonaan erotettava *haastaa*-verbistä.

Sporadisten sarjasiirtymien olettaminen on yhtä ongelmallista kuin muidenkin epäsäännöllisten äänteenmuutosten. Toisaalta Hakulisen olettamista välimerkityksistäkään ei livvissä tai muualla karjalassa ole mitään jälkeä. Jos käännetään Hakulisen ajatus päälaelleen ja oletetaan, että livvin *hoastoa*-verbille kirjatuihin merkityksiin vanhempi on 'puhua, jutella', niin aiemman verbin **huostoa* 'kyteä, hehkua' merkitys on voinut tarttua siihen samaan tapaan kuin ruotsin *hasa*-verbin merkitys on pohjoisessa tarttunut *haastaa*-sanaan. Siltana on voinut toimia assosiaatio tulen ritinään. Keskenään erilähtöiset sanat, joilla sattuu olemaan jonkinlaista keskinäistä yhtäläisyyttä sekä muodossa että merkityksessä, vaikuttavat usein toisiinsa. Tämä koskee erityisesti verbejä.

Kettunen esittää samassa yhteydessä toisen etymologian *haas-*

taa-verbille. Hän ehdottaa sen kantasanaksi karjalan sanaa *haka* merkityksessä 'sormikoukku'. Johdossuhteelle on suomessa runsaasti paralleelleja, esim. *kuva* \Rightarrow *kuvastaa*, *rinta* \Rightarrow *rinnastaa*. Lähtökohtana Kettusella on 'olla sormikoukkusilla', josta on lyhyt matka merkitykseen 'riidellä, haastaa riitaa'. Kettunen kiinnittää huomiota karjalan sanaan *hakapakina* 'riita'. Samaan yhteyteen kuuluu myös ilmaisu *ottoa hakah* 'panna vastaan, ruveta tappelemaan' (KKS s.v. *haka*). Karjalan *haka* 'väkä, koukku, haka; peukalon ja etusormen välinen kulma; keksi, puoshaka' on kuitenkin samaa ruotsalaista lähtöä kuin sm. *haka* 'koukku' (vrt. SSA), joten verbi *haastaa* on voitu johtaa lännempänäkin.

Haan murremerkitykset SMS jakaa neljään ryhmään: I metallisia koukkuja t. koukkupäisiä laitteita kiinnitinvälineinä t. niiden osina; II jhk esineeseen kuuluva kärki, piikki, tappi, hakanen tms. (etenkin sellainen, jonka tehtävänä on pitää jtk paikallaan) t. esine, jossa on tällaisia pidikkeitä; III koukulla varustettuja työkaluja; IV kuvaannollista käyttöä, mm. 'vastaanhangoitteleva, ilkeä ihminen' ja *panna* (*pistää, joutua* tms.) *hakaan, tehdä hakaa* 'vastustaa, panna kampoihin'. Sanasta on johdettu mm. *haata* 'harata vastaan', *hakailla* (Lapua, Sotkamo, Kuhmo) 'panna vastaan, riidellä' sekä *vastahakainen* 'riitainen', johon kuitenkin liittyvät myös *hako-* ja *hanka-*sanueisiin kuuluvat rinnakkaismuodot *vastahankainen* ja *vastahakoinen* (SMS). Merkitysparalleelin johdoksille tarjoavat eteläviron *haaki minnäg* 'riitaantua' ja *haagõldaq* 'haastaa riitaa' johdoksina saksalaisperäisestä sanasta *haak* 'haka'.

Johdosselitys *haka* \Rightarrow *haastaa* saa lisätukea myös vanhasta kirjasuomesta, jossa *haastaa* esiintyy paitsi yleisissä merkityksissä (1) 'puhua, kertoa' ja (2) 'vaatien kutsua; kehottaa, käskeä, vaatia; vaatia oikeuteen', myös luultavasti ennen sanastonkeruun kautta puhekielestä kadonneissa merkityksissä 'kieltää' ja 'uhata, uhmata; kerskua, mahtailla', jotka nekin liittyvät läheisesti vastaan hangoitlemiseen ja riidan haastamiseen.

Ongelmallinen on kuitenkin oletettu merkityksenkehitys 'riidellä, haastaa riitaa' $>$ 'puhua, sanoa, kertoa'. Itämerensuomen puhumista merkitseviä verbejä tutkinut Paavo Siro (1949: 141–142) vastustaa sitä, koska paralleelleja ei ole löytynyt: "Tavallisempi ja luonnollisempi kehitystie – – vie päinvastoin 'puhumisesta' 'riitelemiseen'". Siro kannattaakin Hakulisen etymologiaa sellaisessa

muodossa, että itäinen 'puhumisen' merkitys olisi kehittynyt omaa tietään aiemmasta 'hehkumisen' merkityksestä, länsisuomalaiset ja vanhan kirjasuomen merkitykset taas olisivat toisen, erillisen, mutta samaan lähtökohtaan palautuvan kehityksen tulosta. Näinhän myös verbillä *uhota* on murteissa myös merkitykset 'huokua', 'puhua, jutella' ja 'kerskua, leveillä, esiintyä riidanhaluisesti', joista ensin mainittua pidetään alkuperäisenä (vrt. SSA).

Virossa *haka*-sanalla ei ole etymologista vastinetta, mutta Hiidenmaan murteessa esiintyy verbi (*h*)*aastada* kahdessa, toisilleen melkein vastakkaisessa merkityksessä: yhtäältä 'suostutella, maanitella', toisaalta 'varoittaa' (Kokla 2015). Edellinen on yhdistettävissä länsisuomalaiseen, jälkimmäinen vanhan kirjasuomen *haastaa*-merkityksiin. Itse asiassa muutama VKS:n 'kieltää'-merkityksen alle sijoittama *haastaa*-verbin esiintymä kääntyisi vähintään yhtä hyvin juuri 'varoittaa', esimerkiksi Wirz 1778 24 [*En ole heidän kirjojans lukea uskaldanut, sillä minä olen ystäwildäni siitä kowin haastettu*]. Niinpä sanan voisi lukea Hiidenmaan murteiden suomalaislainojen joukkoon.

Tällaisella päätelmällä on kuitenkin ongelmansa. Ensinnäkin hämäläis- tai pohjalaismurteilla on tuskin suoria sanastoyhteyksiä Hiidenmaalle, joten *haastaa*-verbin sieltä tavatut merkitykset tulisi palauttaa lounaismurteiden alueelle. Sieltä *haastaa* on kuitenkin laajalti kirjattu vain yhteydessä *haastaa oikeuteen*. Tämäkin merkitys on toki vanhahko, toisin kuin Siro (1949: 140) väittää: VKS mainitsee ensiesiintymän vuodelta 1695.

Toinen ongelma on vielä *haastavampi*: etelävirosta, Leivun kielisaareltä on pantu muistiin verbi *aastag*. EMS (s.v. (*h*)*aastama*) kuvaa sen vain yhdellä esimerkkilauseella *ma aasta, ala paatu nei*. Sana ei esiinny VES–EVS:ssa, joten ryhdyin selvittämään tiedon taustaa. EKI:n arkistotutkija Liis Ermus kertoi (sähköpostilla 3.7.2018), että sana löytyy Wiedemannille nimetystä sanastokokouelmasta ja sen on ilmeisesti Valter Niilus merkinnyt muistiin Paikan (lv Paikēni) kylässä asuneelta Alide Petersonelta vuonna 1935 tai -36. Löysin Niiluksen muistiinpanoista (EMSUKA AES184: 98–99) verbin merkityksen 'hoiatama (varoittaa)' ja koko paradigman taivutuksen, joten esiintymän aitoutta ei ole syytä epäillä. Lause *ma aasta, ala paatu nei* lienee käännettävä 'minä varoiton, älä puhu niin'.

Ainakin leivun verbiä *aastaq* 'varoittaa' on mahdotonta pitää johdoksena suppealevikkisestä (suomen ja karjalan) ruotsalaislainasta *haka*. Kuten Petri Kallio (2018) on osoittanut, leivussa esiintyy useita muusta etelävirosta tai koko eteläisestä itämerensuomesta kadonneita arkaaisiä piirteitä. Näihin lukeutuu varmaankin myös tässä käsitelty verbi Hiidenmaan murteen vastineineen. Merkitys 'varoittaa' sopisi lähtökohdaksi myös niin *haastaa*-verbin yllä mainituille länsisuomalaisille merkityksille 'kutsua oikeuteen vastaajaksi t. todistajaksi; kutsua, pyytää saapumaan' sekä käyttöyhteydelle *haastaa riitaa ~ tappelua*, kuin myös vanhan kirjasuomen merkityksille 'kieltää; uhata, uhmata; kerskua, mahtaila'. Koska kyseessä ovat samat merkitykset, joilla johdosetymologiaa (\Leftarrow *haka*) voisi perustella, pitää johdosoletuksesta sen muista vahvuuksista huolimatta luopua.

Jos *haastaa*-verbin vanhin itämerensuomen pohjalta rekonstruoitava merkitys on 'varoittaa', tulee jotenkin selittää sekä suomen murteissa (lounaismurteita lukuun ottamatta) että Hiidenmaalla esiintyvät merkitykset 'kehottaa, käskää, suostutella, maanitella, yllyttää'. Ne tuovat mieleen yleisen saksan verbin *hasten* 'jouduttaa, hoputtaa, kiirehtiä', jolla on samanasuinen ja merkityksinen vastine myös alasaksissa. Saksan sana on lainautunut myös ruotsiin muodossa *hasta* 'kiirehtiä, kiiruhtaa, rientää', aiemmin myös transitiivisenä 'hoputtaa, kiirehtiä' (vrt. SAOB). Merkitys 'varoittaa' on liian kaukana saksan, alasaksin ja ruotsin verbien merkityskentästä, jotta *haastaa* selittyisi lainana niistä. Olisiko jokin niistä voinut aiheuttaa sen, että sanalle on kehittynyt rinnakkaismerkitys 'kehottaa, suostutella', joka suomen murteissa on sitten levinnyt laajalti? Tämäkin on *kiirehditty* päätelmä, sillä varsinaista 'hoputtamisen' merkitystä *haastamisella* ei ole missään. En tahtoisi kuitenkaan sulkea kokonaan pois tällaista merkitysvaikutusta.

Tältä pohjalta voimme uudelleen tarkastella Hakulisen etymologiaa ja verrata sitä lopuksi selitykseen, josta ei vielä ole ollut puhe: *haastaa*-verbin balttilaislaina oletukseen. Näyttää mahdolliselta, että tulen äänestä, 'huokumisesta' tai 'uhkumisesta' on voitu päästä yhtäältä idässä 'puhumiseen' ja toisaalta muualla itämerensuomessa 'varoittamiseen', ehkä 'uhmaamisen' tai 'uhoamisen' kautta. Ilmi selvää tämä ei kuitenkaan ole. Tulee ensinnäkin olettaa, että lähtömerkitys 'tulen ääni' on kantasuomalainen, mutta selviytynyt vain

livviin 'hehkumiseksi, kytemiseksi' muuntuneena. Toiseksi on huomattava, että mainitut kaksi kehitystä eivät voi olla samanaikaisia: merkitys 'varoittaa' tai 'uhmata, uhota' on jo kantasuomalainen, mutta jossain vaiheessa – todennäköisimmin muinaiskarjalan kaudella – kadonnut pohjoisen itämerensuomen itäosasta, jossa puolestaan aiempi merkitys 'tulen ääni' säilyi kauemmin kuin muualla. Merkityksenmuutosselityksen heikkoutena on paitsi merkityksen 'hehkua, kyteä' suppea levikki, myös yllä kuvailtu Kettusen livvin sanalle esittämä vaihtoehtoinen etymologia.

Balttilaisen lainaselityksen verbille *haastaa* on esittänyt lyhyesti jo Kazimieras Būga teoksessaan *Aistiški studijai* (1908: 31), jonka etymologiat on myöhemmässä lainasanatutkimuksessa enimmäkseen sivuutettu pelkkänä spekulatona. Kirjassa on kuitenkin joukko aivan kelvollisia balttilaislainaetymologioita, joista monen kohtalona on ollut tulla uudelleen esitetyksi jonkin toisen tutkijan nimissä. *Haastaa*-verbin balttilaisetymologian on esitellyt laajemmin Kari Liukkonen (1999: 32–33).

Būga yhdisti *haastaa*-verbiin liettuan substantiivin *žosmė* 'puhe, huhu; puhetapa; huuto; tekosyy; suu'. Liukkonen esitti lainanlähteeksi joko sen verbikorrelaattia *žosti*: (pr.3) *žosta* (*žódžia*, *žodo*, *-ti*) : (pret.3) *žodo* (~ *žodė*) 'lausua, sanoa; syyttää, soimata; päättää, ilmaista päätös' tai tämän kantaverbiä *žasti* : *žānda* : *žādo* 'lausua, sanoa; herätä, virota'. Liukkosen mukaan lainan lähtömuotona on voinut olla joko jompikumpi infinitiivi, blt. **žāsti* (> liett. *žosti*) tai blt. **žasti* (> liett. *žasti*), taikka edellisen preesensvartalo blt. **žāsta* (> liett. *žosta*).

Infinitiivit voidaan jättää pois laskuista, sillä verbit oletusarvoisesti lainautuvat tavallisimmasta, tunnusmerkittömästä muodosta. Balttilaisissa kielissä preesensin yksikölle ja monikolle yhteinen kolmas persoona on kirkkaasti yleisin verbimuoto. Itämerensuomen balttilaisissa lainaverbeissä sm. *joutaa* ja *louhia* preesensmuoto on luultavasti lainautunut sellaisenaan, verbeissä sm. *kavata* (~ *kavuta*), *?kestää*, *?kärvetä*, *nakata*, *parjata*, *pettää*, *temmata* ja vi. *hakata* taas *-t*-aineksella vahvistettuna. Tämä *-t*- on kuitenkin kantasuomalainen johdin eikä siis edusta balttilaista infinitiivin päätteen *-t*:-tä, joka liittyy infinitiivivartaloon: viimeksi mainittujen verbien balttilaisten lainaoriginaalien infinitiivit liettuassa ovat *kópti*, *kęsti*, *skerbtī*, *išokti*, *bárti*, *spęsti*, *tempti* ja *šókti*, joista ainutkaan ei

äänteellisesti sovi lainanlähteeksi. Yhtäkään infinitiiviin palautuvaa balttilaisperäistä lainaverbiä ei itämerensuomessa ole.²

Lainan lähtömuodoksi sopii verbin *žósti* 'lausua, sanoa; syyttää, soimata; päättää, ilmaista päätös' preesens *žósta* < kblt. **žāsta*. Itämerensuomen äännehistorian tuntijassa epäilyksiä herättää kuitenkin ims. *ā*, jonka katsotaan syntyneen vasta balttilaiskontaktien päätyttyä tai ainakin balttilaislainojen lähdekieleen oletetun kehityksen *ā* > *ō* jälkeen (Kallio 2008: 272). Liukkonen (1999: 33) ehdottaa sanan lainautuneen kontaktien loppuvaiheessa, jossa *ā* (kuten myös *ā?*) oli jo olemassa. Jokseenkin uskottavia balttilaislainaetymologioita, joissa vaihtelematon ims. *ā* vastaa kblt. *ā*:ta tai ims. *ā* kblt. *ē*:tä, on esitetty vain kahdelle muulle sanalle: sm. *haava* ~ kblt. **šāvā* ja sm. *jäärä* ~ kblt. **jēras*. *Haava* on kuitenkin mieluummin germaanista alkuperää, sillä germaaninen lähtömuoto selittää myös merkityksen 'kerta' (Koivulehto 1977: 132–137), mutta balttilainen ei. *Jäärä* taas saattaa olla slaavilaista lainaa (keskustelusta Junttila 2015: 199, 224).

Periaatteessa on mahdollista, että *haastaa* on ainoa niin nuori balttilaislaina, että siinä tosiaan edustuu lähtökielen pitkä *ā*. Uskotavampi selitys on silti *a*:n pidentyminen myöhäiskantasuomessa. Varmoja paralleelleja *st*:n edellä tapahtuneesta, yleisitämerensuomalaisesta pitenemisestä ei ole: esimerkiksi slaavilais- tai skandinaavisperäisestä *paastosta* on myös alkuperäisempiä, lyhyt-*a*:llisia muotoja siellä täällä itämerensuomessa (toisaalta ainakin *raastaa* ja *saasta* ovat vielä vailla etymologiaa). Sen sijaan sananalkuinen *h* näyttäisi aiheuttaneen alkuperäisen lyhyen vokaalin yleisitämerensuomalaisen (vain vepsässä näkymättömän) pitenemisen (LägLoSin mukaan) germaanisissa lainoissa *?haapa*, *haasia* ja *haava*. Balttilaisetymologia on siis mieluiten esitettävä muodossa mksm. **haasta-* < kksm. **šasta-* ← kblt. pr.3. **žāsta*.

Entä lainaetymologian semanttinen puoli? Olisi houkuttelevaa selittää muinaiskarjalan perilliskielten merkitykset 'puhua; kertoa; sanoa' liettuan sanan merkityksestä 'lausua, sanoa' ja muun itäme-

2. On myös balttilaisia lainaverbejä, jotka sisältävät jonkin muun johtimen, esim. sm. *rentiä*, *rouhia*; *?hautoa*, *palvoa*; *kutsua*, *nuutua*; *?kuhista*; *?vaidella*; vps. *bärbitada*. Osa näistä on varmaankin johdettu jostain sittemmin kadonneesta lainanominista. Kaikista luetteloista olen jättänyt pois ehdotetut onomatoieettiset lainaverbit.

rensuomen luultavasti 'varoittamisen' tai 'uhoamisen' pohjalta syntyneet merkitykset liettuan merkityksestä 'syyttää, soimata'. Kahden rinnakkaisen lainan tapauksessa täytyisi kuitenkin taas olettaa yhden säilyneen vain muinaiskarjalassa ja toisen kadonneen (liivin ohella) juuri muinaiskarjalasta.

Liettuan verbi itse on todiste sävyltään neutraalin 'puhumisen, sanomisen' ja affektiivisen 'syyttämisen, soimaamisen' merkitysten rinnakkainelosta. Näin eriytyneet käytöt tukevat päätelmää myös *haastaa*-verbin eri merkitysten alkuperäisestä yhteenkuuluvuudesta. Balttilaislainoilla lienee ikää kolmatta vuosituhatta, joten aikaa merkitysten eriytymiselle on ollut.

Lainasanat, etenkin lainaverbit, ovat tyypillisemmin affektiivisia kuin neutraaleja, joten on luontevaa olettaa, että *haastaa* on lainautunut balttilaiselta taholta pikemminkin 'varoittamisen' tai 'uhoamisen' kuin 'puhumisen' tai 'sanomisen' merkityksessä. Tätä tukee verbin affektiivisten merkitysten levikki, joka ulottuu kantasuomen sisämaan kantamurteen perillisestä leivusta aivan pohjoismurteen pohjoisimmalle perälle, siinä missä neutraali merkitys esiintyy vain muinaiskarjalan perillisissä.

Kirjallisuus

Būga, Kazimieras 1908: *Aistiški studijai. Tyrinėjimai lygintijo prūsų, latvijų ir lietuvių kalbomoksljo srityje* I. Imperatoriškosjos Mokslų Akademijos Spaustuve. Peterburgas.

EMS = *Eesti murrete sõnaraamat* 1–(29). Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1994–(2018).

EMSUKA AES184 = Niiles, Valter: Leivu murret. Morfoloogiat. Verb. Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv. <<http://emsuka.eki.ee/view/book/346/0>>

EVS = Jüvä, Sullöv (toim.) 2014: *Eesti-võro sõnaraamat*. Tarto – Võro: Võro Instituut.

Hakulinen, Lauri 1933: *Über die semasiologische Entwicklung einiger meteorologisch-affektivischen Wortfamilien in den ostseefinnischen Sprachen*. Studia Fennica 1:2.

——— 1938: Sanat on kaikki sarvipäitä. – *Hyvä Tuomas. Kansankulttuuria*. 134–160. Jyväskylässä: K. Gummerus Osakeyhtiö.

——— 1966: Polysemiasta. – *Sananjalka* 8: 1–16.

- Junttila, Santeri 2015: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kallio, Petri 2008: On the "early Baltic" loanwords in Common Finnic. – Alexander Lubotsky et al. (toim.), *Evidence and counter-evidence: Essays in honour of Frederik Kortlandt* 1. Balto-Slavic and Indo-European linguistics. Studies in Slavic and General Linguistics 32. Amsterdam – New York. 265–277.
- 2018: Vanhan kirjaeteläviron äännehistoriaa. – *Võro Instituudi Toimõndusõq* 33: 118–144.
- Kettunen, Lauri 1949: Karjalan "hakapakina". – *Kalevalaseuran vuosikirja* 29: 51–55.
- Kielitoimiston sanakirja* 2018. Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu, päivitetty 6.6.2018. <<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>>
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja* I–VI. LSFU XVI, 1968–2005.
- Koivulehto, Jorma 1977: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen: drei Wörter mit fi. *aav-* ~ ugrerm. *aww-* > urn. *aggw-*. – *FUF* 42: 132–147.
- Kokla, Paul 2015: *Hiiu sõnaraamat*. Kärdda: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kujola, Juho 1944: *Lyydiläismurteiden sanakirja*. LSFU IX.
- Liukkonen, Kari 1999: *Baltisches im Finnischen*. SUST 235.
- Mägiste, Julius 1953: Eräistä suomen ja viron sanoista. – *Virittäjä* 57: 360–378.
- Nirvi, Ruben 1971: *Inkeröismurteiden sanakirja*. LSFU XVIII.
- NSS 1–8 = *Nykysuomen sanakirja* 1–8. Porvoo: WSOY. 1951–1990.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket* 1:1–(37:2). Stockholm: Svenska Akademien, 1893–(2017).
- Siro, Paavo 1949: *Puhumista merkitsevät sanat itämerensuomalaisissa kielissä. Ilmausyhteyksiin pohjautuva merkitysopillinen tutkimuskoe*. SUST 93.
- SKP 1–3 = *Suomen kielen perussanakirja* 1–3. Helsinki: KKTK. 1990–2001.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* 1–(8). Helsinki: KKTK, 1985–(2008).
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Helsinki: KKTK – SKS, 1992–2000.
- VES = Juvä, Sullöv (toim.) 2002: *Võro-eesti synaraamat*. Tartu – Võro: Võro Instituut.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja* 1–(2). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1985–(94).
- Zajceva, Maria & Mullonen, Maria 1972 = М. И. Зайцева & М. И. Муллонен: *Словарь венского языка*. Ленинград: Наука.